

חלילה לך מעשות כדבר הזה

"חלילה לך מעשות כדבר הזה להמית צדיק עם רשע והיה כצדיק כרשע, חלילה לך השופט כל הארץ לא יעשה משפט" (בראשית יח כה)

בראשית רבה לו טו

רבי עזריה משום רבי אחא פתח: "אהבת צדק ותשנא רשע על כן משחך א-להים א-להיך שמן ששון מחבריך" (תהלים מה ח). רבי עזריה פתר המקרא באברהם. בשעה שעמד אברהם אבינו לבקש רחמים על הסדומים, מה כתוב שם? "חלילה לך מעשות כדבר הזה להמית צדיק עם רשע וכו'". אמר ר' אחא: נשבעת ואמרת שאין אתה מביא מבול לעולם, מה אתה מערים על השבועה? אתמהא! מבול של מים אין אתה מביא, מבול אש אתה מביא? אם כן לא יצאת ידי השבועה!¹

אמר רבי לוי: "השופט כל הארץ לא יעשה משפט" - אם עולם אתה מבקש, אין דין. ואם דין אתה מבקש, אין עולם. מה אתה תופש החבל בשני ראשים? אתה מבקש עולם ומבקש דין. טול לך אחד מהם, ואם אין אתה מותר מעט אין העולם יכול לעמוד. אמר לו הקב"ה: אברהם, "אהבת צדק ותשנא רשע על כן משחך א-להים א-להיך שמן ששון מחבריך". מהו "מחבריך"? מנח ועד אצלך י' דורות, ומכלם לא דברתי עם אחד מהם אלא עמך.²

בראשית רבה מט ט

"חלילה לך מעשות כדבר הזה" - אמר ר' יודן: חללה היא לך, זרה היא לך!³ אמר ר' אחא: "חלילה חלילה" - שתי פעמים: חילול שם שמים יש בדבר, חילול שם שמים בדבר! אמר ר' אבא: "מעשות דבר" אין כתיב כאן, אלא "מעשות כדבר" - לא היא ולא כיוצא בה ולא שפחותה ממנה.⁴

א"ר לוי: שני בני אדם אמרו דבר אחד, אברהם ואיוב. אברהם אמר: "חלילה לך מעשות כדבר הזה להמית צדיק עם רשע". איוב אמר: "אחת היא על כן אמרתי תם ורשע הוא מכלה" (איוב ט כב). אברהם נטל עליה שכר, איוב נענש עליה. אברהם אכלה בשולה, איוב אכלה פגה.⁵

ר' חייא בר אבא אמר: ערבובי תשובות יש כאן. אברהם אמר: "חלילה לך מעשות כדבר הזה להמית צדיק עם רשע" והקב"ה אומר: "והיה כצדיק כרשע"? יתלה לרשעים בשביל צדיקים?⁶

¹ מדרש זה לא נמצא בפרשתנו, כי אם בפרשת לך לך, והוא עוסק בהשוואה הכוללת של אברהם עם נח: "עשרה דורות שמנח ועד אברהם ומכולם לא דברתי אלא עמך". יציאתו של אברהם להגנת סדום מוצגת כאנטיזה לשתיקתו של נח בשעה שהקב"ה מבשר לו "קץ כל בשר בא לפני". אלא שדווקא בהקשר עם השבועה שהקב"ה נשבע ששוב איננו הורס את העולם, אברהם מסתמך על נח ונעזר בו. לפי המדרש יש לנח חלק חשוב בשבועה זו: "צא מן התיבה" - ולא קיבל עליו לצאת. אמר: אצא ואהיה פרה ורבה למארה? עד שנשבע לו המקום שאינו מביא מבול לעולם, שנאמר: "כי מי נח זאת לי אשר נשבעתי מעבור מי נח" (בראשית רבה לד ו). נח, עם כל הפאסיביות שלו, הוא הבסיס עליו נשען אברהם בטיעונו להגנת סדום. בפרט הטיעון "חלילה לך" שהוא כאן כמו "לא יחל דבר" - לא יחל את שבועתו. ראה גם בראשית רבה נו יא שאברהם משיב את הקב"ה לאחר העקידה שלא ינסה אותו עוד.

² מדרש זה מסיים שוב בקשר עם נח ("מנח ועד אצלך י' דורות"), אבל במהות הטענה של "חלילה לך" הוא מוצא קשר דווקא עם בריאת העולם: "כך אמר הקב"ה: אם בורא אני את העולם במידת הרחמים יהיו החטאים מרובים; במידת הדין, היאך העולם יכול לעמוד? אלא הרי אני בורא אותו במידת הדין ובמידת הרחמים והלוואי יעמוד" (בראשית רבה סוף פרשה יב, וראה גם פסיקתא רבתי פרשה מ). ואפשר להציע כאן חידוד לשוני ש"חלילה" כאן הוא מלשון חילול (יצירת) העולם: "בטרם הרים ילדו ותחולל ארץ וכו'" (תהלים צ ב).

³ "זה לא מתאים לך", "זה לא אתה". כמו אישה חללה שאסורה לכהן - היא זרה לו. הוא חייב להפריש עצמו - להתנזר - ממנה. ⁴ אותו ר' אחא שבמדרש הקודם דיבר על "חלילה" מלשון חילול שבועה וכבר שם שם בפי אברהם את המילים הבוטות: "מה אתה מערים על השבועה", הולך כאן צעד נוסף ומקשר את "חלילה" עם חילול ה' ושם בפי אברהם "אזהרה" לקב"ה: לא מיניה ולא מקצתיה, לא חצי הפיכה ולא רבע ולא כלום. כביכול "במקום שיש חילול השם אין חולקין כבוד לרב" (סנהדרין פב ע"א, עירובין סג ע"א ועוד). אלמלא מדרש כתוב, אי אפשר לאומרו.

⁵ אברהם משול לאחד שאכל פרי בשל, איוב משול לאחד שאכל פרי בוסר - פג. מדוע באמת? כי אברהם אומר דברים קשים, אולי יותר קשים ממה שאומר איוב, אבל כקובלנה, בפניה לקב"ה. לא כייאוש, לא כהרמת ידיים. איוב אומר משפט סתמי: "אחת היא על כן אמרתי, תם ורשע הוא מכלה". משפט סתמי של קביעה שככה זה בעולם, בלי להילחם, בלי להתעמת, הרמת ידיים טוטלית.

⁶ מדרש זה קצת חורג מדיוננו בביטוי "חלילה לך", אך הוא מעורר שאלה טובה: על מה בעצם נלחם אברהם? על כך שלא יפגעו צדיקים? זה ברור ועל כך יש לו את כל הצידוק גם לומר דברים קשים. אלא שאברהם נלחם להציל את כל חמשת הערים, גם את הרשעים שבתוכם? מדוע? בזכות מה? ועל כך עונה המדרש שהתערבבו כאן התשובות (בנוסף אחר, השאלות). לא אברהם אומר: והיה כצדיק כרשע, אלא זו תשובת הקב"ה לו: והיה כצדיק כרשע? יתלה לרשעים בשביל הצדיקים? ומה באמת תשובת אברהם? ראה רמב"ן על פרק יח פסוק כג: "האף תספה צדיק עם רשע" - אפו של הקב"ה היא מדת דינו, וחשב אברהם שהיא תספה צדיק עם רשע. לא ידע מחשבות ה' אשר חשב עליהם ברחמיו כאשר פירשתי. ולכן אמר כי הגון וטוב הוא שישא לכל המקום למען חמשים הצדיקים". דבר דומה מצינו בחטא העגל במשה, שעוד נראה בהמשך ש"ויחל משה" קשור ב"חלילה לך", בוויכוח בינו לקב"ה על ארץ אפים: "תניא: כשעלה משה למרום מצאו לקב"ה שיושב וכותב ארץ אפים. אמר לפניו: ריבונו של עולם, ארץ אפים לצדיקים? - אמר לו: אף לרשעים. אמר ליה: רשעים יאבדו. - אמר ליה: השתא חזית מאי דמבעי לך. כשחטאו ישראל אמר לו: לא

תנחומא (בובר) פרשת וירא סימן י

אמר אברהם לפני הקב"ה: ריבונו של עולם, חלילה לך וגוי. שלא יאמרו באי עולם כך אומנתו שהוא מאבד את הדורות במידת אכזריות. איבד דור אנוש, ודור המבול, ודור הפלגה, אינו מניח אומנותו. לכך אמר אברהם: "חלילה לך". אמר לו הקב"ה: כך אמרת? בוא וראה ואעביר לפניך כל הדורות שאיבדתי, ואראך שלא גביתי לפורענותם מהם, ואם תעלה על דעתך שלא עשיתי כהוגן, למדני ואני עושה.⁷

תנחומא (בובר) פרשת וירא סימן ט

בשעה שבקש הקב"ה להפוך את חמשת הכרכים הללו נמלך באברהם, שנאמר: "ויאמר ה' זעקת סדום ועמורה כי רבה" (בראשית יח כ). התחיל אברהם ללמד עליהן סניגוריא לפני הקב"ה, סבור שמא יעשו תשובה. מניין? ממה שקראו בענין: "חלילה לך מעשות כדבר הזה".⁸

ילקוט שמעוני תורה פרשת וירא רמז פג

אמר ר' יודן: חלילה היא חולין היא לך בדייה היא לך חלול השם יש בדבר, מעשות דבר אין כתיב כאן אלא כדבר לא היא ולא דכוותה ולא דפחיתא מינה⁹

בראשית רבה מט י

רבי יודן ורבי יהודה ברי' סימון בשם ר' יהושע בן לוי אמרו: ... לך אני מחריש¹⁰ ולבדים היוצאים ממך: לאברהם שהוא אומר: "חלילה לך מעשות כדבר הזה" ולמשה שהוא אומר: "למה ה' יחרה אפך בעמך" וליהושע שהוא אומר: "למה העברת העבר את העם הזה", ולדוד שהוא אומר: "למה ה' תעמוד ברחוק תעלים לעתות בצרה". ודבר גבורות וחין ערכו" - חן ניתן בעריכות שפתים, בשעה שבקש רחמים על הסדומיים.¹¹

שבת שלום

ממחלקי המים¹²

⁷ כך אמרת לי, אך אפים לצדיקים? אמר לפניו ריבונו של עולם, ולא כך אמרת לי אף לרשעים? והיינו דכתיב: ועתה יגדל נא כח ה' כאשר דברת לאמר". (סנהדרין קיא ע"א). וכאמור זהו נושא אחר שא"ה נדון בו פעם אחרת ולעת הזאת אכמ"ל.

⁸ מדרש זה ממשיך את קו המחשבה של מדרש רבה הקודם, ר' אחא ור' חייא בר אבא שם. תחילתו בטענה "שלא יאמרו באי עולם כך היא אומנותו", אשר מזכירה את טענת משה "למה יאמרו מצרים", היא טענת חילול ה' הידועה (ראה רשב"ם במדבר יד יד). אך סופו של המדרש בתשובה שהקב"ה עונה לאברהם, שהיא בעצם תשובה כפולה וחזקה: ראשית, גם בעבר לא גביתי את מלוא הפורענות שהגיעה לרשעים ושנית, מדוע באמת שלא יקבלו הרשעים את עונשם? נשוב ונקרא את בראשית רבה בהערה 2 לעיל: "אם בורא אני את העולם במידת הרחמים יהיו החטאים מרובים; במידת הדין, היאך העולם יכול לעמוד?" יש שני צדדים למטבע.

⁹ הרעיון של "חלילה לך" בכיוון של לימוד סניגוריה ותשובה, הוא מקורי ומיוחד למדרש זה, אך קשה להולמו. אדרבא, הוא מעורר את ההשוואה המתבקשת של אברהם עם יונה אשר בתחילתו אמנם בורח מפני ה', אך בסופו של דבר שם נפשו בכפו והולך אל נינוה ומכריז: "עוד ארבעים יום ונינוה נהפכת". או אפילו בהשוואה לנח שכל מעשה התיבה ואיסוף החיות אשר נמשכו זמן רב היו במטרה לגרום לבני דורו לחזור בתשובה: "אמר הקב"ה: מתוך כך שאני אומר לו עשה תיבה והוא עוסק בה, והם מתכנסים אצלו ואומרים לו נח מה אתה עושה ... ומתוך כך עושין תשובה" (תנחומא (בובר) בראשית לז). אברהם אמנם מתווכח בעזו עם ה', אך לא יורד לסדום ושומר על ריחוק מהרשע.

¹⁰ ילק"ש, שהוא אסופה מאוחרת של מדרשים, מביא שם את כל המדרשים שהבאנו מבראשית רבה לעיל, אך בדבריו של ר' יודן הוא משנה קמעא ונוקט בנוסח: "חולין הוא לך". וכן הביא רש"י בפירושו לפסוק שלנו. המקור הוא במסכת ברכות לב ע"א אצל משה ולא אצל אברהם: "ויחל משה את פני ה' - ... רבנן אמרי: מלמד שאמר משה לפני הקב"ה: ריבונו של עולם, חולין הוא לך מעשות כדבר הזה". ובמרוצת הדורות נעשה ביטוי זה שגרת לשון בפי תלמידי חכמים. ראה למשל שו"ת הריב"ש סימן שעט: "ואני אומר: חלילה לך! חולין הוא לך, לומר כדבר הזה. שלא אמרו ... אלא וכו'".

¹¹ ראה שם דרשה זו במלואה שהיא על הפסוקים באיוב לד לא-לב: "כי אל א-ל האמר נשאתי לא אחבול. בלעדי אחזה אתה הורני אם עול פעלתי לא אסיף" וכן בפרק מא ד: "לא אחריש בדיו ודבר גבורות וחין ערכו".

¹² אברהם נוקט בלשון בוטה וקשה מאד. יתר על כן, הוא גם לא צודק. הקב"ה לא חשב לספות את הצדיקים עם הרשעים. לא היו צדיקים בסדום והיחיד שהיה, ניצל. ולשאת לכל המקום בגלל קומץ צדיקים? למה בעצם? אבל הדבר החיובי המרכזי שבגישת אברהם, היא עצם הנכונות לקום ולתבוע צדק ומשפט ולהגן על בני האדם. ובעבור זה הכל נסלח, הכל מתקבל. ומאברהם למדו משה, יהושע, דוד ומנחם וסניגורי עם ישראל והעולם לדורותיהם. ראה ילקוט שמעוני בפרשתנו רמז פב: "הולך צדקות" - זה אברהם שנאמר: ושמרו דרך ה' לעשות צדקה, "ודובר מישרים" - חלילה לך, "מואס בבצע מעשקות" - אם מחוט ועד שרוך נעל, "נוער כפיו מתמוך בשוחד" - הרימותי ידי אל ה'. וכדומה לו בילק"ש חיי-שרה רמז קג: "מי יעלה בהר ה'" - זה אברהם ... "נקי כפים" - אם מחוט ועד שרוך נעל, "ובר לבב" - חלילה לך מעשות כדבר הזה, "אשר לא נשא לשוא נפשי" וכו'. מי שמסוגל לומר "חלילה לך ... השופט כל הארץ לא יעשה משפט", להתעמת עם ההשגחה, הוא דובר מישרים, הוא בר לבב.

¹³ תם ולא נשלם. מי שרוצה להרחיב בנושא יעיין בשני מדרשים חשובים שלא הבאנו כי "קצר המצע מהשתרע". תנחומא (בובר) וירא סימן יב בהשוואה בין "חלילה לך" של אברהם ובין "חלילה לי" של יואב הרודף אחרי שבע בין בכרי (שמואל ב כ) בתשובתו לאישה החכמה מאבל בית מעכה. והשני, אגדת בראשית (בובר) כב השוור ומסכם את רוב המדרשים שהבאנו לעיל ברצף נאה.